

УДК 72.03

Вітченко Д.М.,
Харківський національний університет
міського господарства ім. О.М. Бекетова

РЕМІНІСЦЕНЦІЇ БУДИНКУ Г.П. ГАЛАГАНА В С. ЛЕБЕДИНЦЯХ В АРХІТЕКТУРНИХ ПРОЕКТАХ В.Г. КРИЧЕВСЬКОГО

На прикладі порівняння об'єкту та його історичного прототипу, аналізується ремінісценція, як творчий метод В.Г. Кричевського в аспекті використання українського традиційного контексту в архітектурі.

Ключові слова: Ремінісценція, український традиційний контекст.

Актуальність. У сучасному світі намітилася зміна акцентів від глобальних тенденцій до регіональних принципів формування архітектури. Приділяється все більше уваги до національних архітектурних традицій. Актуалізується питання розкриття теми ідентичності національної та регіональної архітектури. Тому вельми необхідне висвітлення розвитку національних тенденцій у фаховій архітектурі та творчих підходів митців початку ХХ ст., які застосовували український традиційний контекст для формування національного стилю в архітектурі України та В.Г. Кричевського, як засновника цього напрямку.

Мета статті. Висвітлити використання ремінісценції, як творчого прийому в архітектурній діяльності В. Г. Кричевського.

Об'єкт дослідження – будинок для гостей Г.П. Галагана 1856 р. у с. Лебединцях (нині село у Срібнянському районі Чернігівської обл.) та будівлі авторства В.Г. Кричевського, зведені в 1900-ті – 1910-ті рр.

Предмет дослідження – ремінісценція, як творчий прийом в архітектурній діяльності В.Г. Кричевського 1900-х – 1910-х рр.

Стан дослідження проблеми: Основними джерелами з дослідження архітектурної творчості В.Г. Кричевського є: біографічні праці В.М. Щербаківського [1], В.М. Павловського [2], Д.А. Горняткевича [3, с.17–53], П.Ф. Костирка [4]; творчі принципи, викладені у власних публікаціях В. Г. Кричевського [5]. Аналіз архітектурного доробку В.Г. Кричевського подано у статтях С.А. Таранушенка [6], Г. Радіонова [7], В.М. Ханка [8], монографіях В.В. Чепелика [9], В.В. Рубан-Кравченко [10]. Різні дослідники визначали народно-стильові пошуки в Україні початку ХХ ст. як національно-романтичну галузь стилю модерн (Ю.В. Івашко, Б.І. Божинський), як окремий національний стиль (В.В. Чепелик, В.В. Вечерський) та як національно-романтичний напрям історизму (В.Є. Ясієвич, С.М. Лінда). На даний момент трактування творчих

підходів митців початку ХХ ст, які намагалися формувати український стиль в архітектурі є дискусійне та потребує подальшої розробки.

Вхідні дані та методи. Вихідними даними є іконографічні зображення ХІХ–початку ХХ ст., обміри, фото 1900-х –1930-х рр. [11], графічні реконструкції об'єктів дослідження, виконані В.В. Чепеликом [9, с. 27–28] та В.М. Губарем [12, с.11]. Застосовано визначення терміну «ремінісценція» та спосіб ремінісценції для дослідження витвору архітектури за І.Р. Багдасаровою [13, с. 208]. Дослідження передбачало порівняльний аналіз іконографічних матеріалів об'єктів дослідження та архітектурних наукових концепцій для виявлення основних узагальнень, які відповідають меті дослідження.

Виклад основного матеріалу. Як архітектор В.Г. Кричевський сформувався у середовищі видатних діячів культури м. Харкова. Серед них харківські архітектори С.І. Загоскін та О.М. Бекетов, професори Харківського університету М.Ф. Сумцов, Д.І. Багалій, Є.К. Редін. Біограф В.Г. Кричевського Д.А. Горняткевич стверджує, що саме у домі С.І. Загоскіна відбулася зустріч юного помічника архітектора та дослідника українського народного зодчества з художником Л.М. Жемчужниковим, котрий вказав на будинок для гостей Г.П. Галагана у с. Ледединцях як на добрий взірець спадкування традицій українського народного зодчества [3, с. 32].

Згідно хронології С.М. Лінди, 1830–1890 рр. були періодом «аналітичного історизму» із домінуванням «академічної стилізації» [14, с. 250], в якому «романтизоване минуле поставало на фасадах будівель поставало як старанно скомпонований ансамбль ретельно дібраних та обдуманих елементів» [14, с. 331]. А.В. Іконников зазначав: «людина кінця 19 ст. потребувала точного та детального зображення, як конструктивної основи змісту» [15, с. 27], а «консерватизм смаків... замовника вимагав виправдання будь-якої форми в історичних ремінісценціях» [15, с. 23], точно відтворених з прототипу.

Згідно біографічній праці Д.А. Горняткевича, Л.М. Жемчужников відкинув такий погляд, порадивши юному Кричевському шукати новий український національний стиль в архітектурі [3, с. 32], котрий ґрунтуючись на народному зодчестві, не копіював його, а підносив на новий сучасний рівень.

На відміну від доби «аналітичного історизму» митці національного романтизму початку ХХ ст. прагнули не копіювання та компіляції стародавніх архітектурних форм, а їх опрацювання в дусі сучасних стильових тенденцій. Вони, за висловом Є.І. Кириченко, «...були зайняті пошуками не стільки нового, скільки національного стилю. Для них поняття «нове» було персоніфіковане у почуття «національне», тому-то вони «апелювали» до вітчизняної спадщини, бачачи у ній підтвердження і доказ існування власної національної традиції, намагаючись її відродити». [16, с. 328]

Застосування нових стильових прийомів до архітектурних форм минулих епох на теренах України сприймалася багатьма сучасниками як «модернізація старого українського стилю» [9, с. 32]. На думку С.М. Лінди передумовою ідеї модернізації залишалося «архетипове минуле, котре поставало універсальним модусом формуванням модернізованого, утопічного майбутнього з можливістю безкінечних варіацій візуального образу минулого.» [14, с. 331]. В архітектурі активно розвивається «модернізована стилізація». Одним з прийомів якої була ремінісценція, усвідомлена як використання мотивів загальної структури, елементів прототипу й протиставлялася копіюванню та компіляції [13, с. 208].

Як приклад використання ремінісценції як творчого прийому В.Г. Кричевським розглянуто, дачні будинки М.А. Дмитрієва 1906 р. у с. Шишаках та В.І. Вернадського 1914 р. у с. Яреськах на Полтавщині, будівлю Полтавського земства 1908 р., будинок І.І. Щітківського 1908 р. у м. Києві.

Порівняльним аналізом історичної іконографії об'єктів дослідження віднайдено прототип цих будівель. Ним є будинок для гостей у садибі Г.П. Галагана у с. Лебединці на Чернігівщині (нині село у Срібнянському районі).

Будинок був зведений 1856 р. на замовлення мецената й етнографа-аматора Г.П. Галагана, за проектом академіка архітектури Є.І. Червінського.

Мотиви проекту наведені самим замовником у листуванні. Це ретроспективно-романтичне «оживлення згадок про життя предків у пам'яті нащадків», бажання «збудувати дім український, в котрому ожили б стіни так, як ожила мова наша в устах наших поетів» [17]. Завдання проекту будинку Галаган вбачав в наслідуванні українського народного зодчества, пристосованого до потреб рекреації людей свого кола при ретельному врахуванні природно-кліматичних умов й убудованості в ландшафт.

Будинок було зведено серед просторого двору з трав'яним газоном. Двір формували господарські споруди та дві хати для прислуги. На в'їзді будинок сприймався крізь високі дубові ворота під дахом. Ворота являли собою репліку брами XVIII ст. з передмістя Києва. Розташований під кутом до воріт, будинок розкривався для глядача у ефектному перспективному ракурсі на тлі парку із вікових лип, кленів та в'язів. Дах будинку з широкими навісами мав солом'яну покрівлю. Снопи покрівлі були сформовані корінням стебел (гузирем) назовні, що надавало даху матового відтінку. Дерев'яні стіни з липових брусів, зовні були обмазані глиною та вибілені. Кам'яний цоколь закривала декоративна дерев'яна призьба набита глиною. Призьба, під широкими звисами даху, слугувала гостям садиби зручною лавою для відпочинку.

Спарені вікна з лучковими перемичками, були розділені звивистими дубовими напівколонками. Вікна мали підйомні рами, розчленовані плетіннями на восьмикутники. Одноствулкові двері несли ковані фігурні шпуги та ручки.

Зовнішні двері – трапеційні, внутрішні – з півциркульним завершенням. Вікна та двері були прикрашені дубовими різьбленими нефарбованими лиштвами.

Головний вхід до будинку підкреслював критий ганок. Його дах підтримували тонкі звивисті колонки, об'єднані внизу стінкою з різьблених дощок, яка закривала лави. З обох боків будинку розташовувались ганки допоміжних входів, також з навісами на витких колонках. Колони склалися з бази, основної звивистої частини й капітелі в формі глека.

Будинок мав складний асиметричний план. Вхідні сіні при вході, ділили будинок на дві частини: гостьову та господарську. Головним приміщеннями будинку були їдальня та вітальня. Стіни парадних приміщень, рівно тесані з липи, без лаку та фарбувань, нижче вікон були оздоблені різьбленою панеллю з дубу. Підлога та стеля – з деревини клену. Тонкі повздовжні балки стелі спиралися на масивний поперечний прогін – різьблений сволок. Приміщення опалювалися печами, облицьованими зеленими та білими кахлями. З вітальні гості потрапляли до кімнати без зовнішньої стіни – «піддашшя», орієнтованого на липову алею, яка розкривалась на глядача видовою перспективою. Стовпчики, які тримали дах піддашшя були тесані у вигляді низки прямих та обернених пірамідок (характерний прийом з народного зодчества).

Будинок вражав сучасників цілісністю та гармонічністю ліній [11, с. 251]. «Темна призьба, білі стіни, брунатні дерев'яні деталі, м'які форми золото-сірих солом'яних дахів, створювали художній образ сповнений романтики українського народного житла», – писав про будинок В.В. Чепелик [9, с. 26]. Споруда не збереглася – зруйнована в 1918 р.

Василь Кричевський, звернувся до архітектури будинку збираючи матеріал для розробки проекту будівлі Полтавського губернського земства. Працюючи в Полтаві, архітектор отримав кілька замовлень дачних будинків. Серед них будинок адвоката і громадського діяча М.А. Дмитрієва побудований 1906 р. у с. Яреськах на Полтавщині (нині село Шишацького району Полтавської обл.).

Будинок Дмитрієва був фактично зменшеною реплікою центральної частини будинку Галагана. З прототипом головний фасад будинку в Яреськах поєднує: симетрична композиція із закріпленням осі симетрії головним входом з ганком, майже археологічна подібність спарених вікон та вхідних, кронштейнів піддашшя, деталей ганку (звивистих колонок та фігурного архітраву).

Будинок В.І. Вернадського 1914 р. на Бутовій горі біля с. Шишаки, зведений на рельєфі, мав іншу об'ємно-планувальну композицію. Але також спадкував мотиви дахів та звивистих колон галереї будинку Галагана.

Окрім ідейно-художніх завдань В.Г. Кричевський вирішував практичні питання з проектування сучасного заміського будинку. На відміну від поміщика-мецената Г.П. Галагана, замовники Кричевського мали набагато

скромніші ресурси та потреби, що відобразилося в об'ємах то опорядженні дачних будівель. Також у його проектах інша компоновка планів, елементів фасаду, пластика деталей.

Майже буквально процитовані ворота будинку Г.П. Галагана у київському проекті В. Г. Кричевського – житловому будинку І.І. Щітківського 1908 р. на вул. Полтавській, 4 (будинок не зберігся, зруйнований у 1970–ті рр.).

Присутні мотиви декоративних елементів будинку Галагана й у програмному архітектурному творі В.Г. Кричевського – будівлі Полтавського губернського земства 1903 – 1908 р. Спарені вікна обабіч головного входу, розділені напівколонками, які складаються з прямих та обернених пірамідок, та звивисті колонки вікон другого поверху на головному фасаді, тотожні дерев'яним різьбленим деталям будинку Галагана.

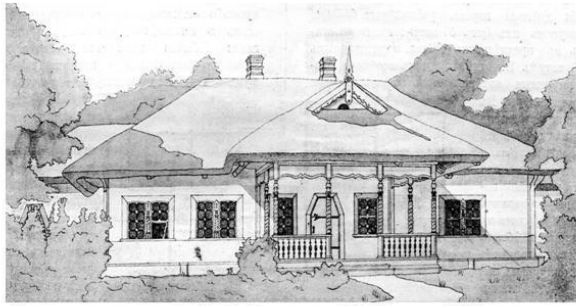
При цьому мотиви декоративних форм виражені автором у будівельному матеріалі відмінному від матеріалу прототипу: дерев'яні елементи тотожні прототипу, виконані у граніті та поливній поліхромній кераміці. Керамічні елементи кручених колонок поєднані за допомогою перехватів-валиків, бази й капітелі у формі глеків мають абриси прямого та зворотного гуська.

Часте застосування звивистої колони вірогідно обумовлене практичним застосуванням автором проектів теоретичних принципів О.Г. Сластьона, який вважав звивисту колону одним з елементів українського народного зодчества.

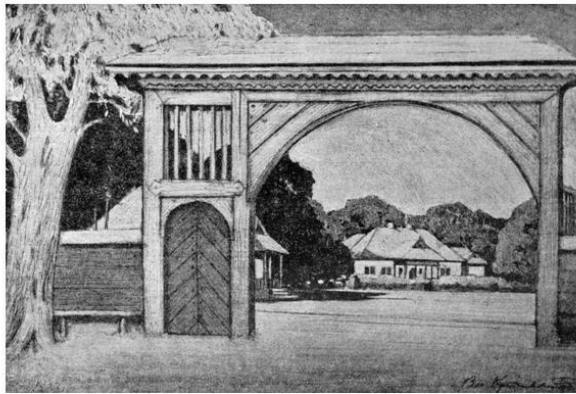
Окрім будівлі Полтавського земства вказані будинки не збереглися. Але їх дослідження дає уявлення про творчі підходи видатного українського зодчого.

Висновки. Згідно хронології С.М. Лінди, яка відносить національно-романтичний напрям до системи «історизм», досліджений прототип створений у період «аналітичного історизму» з домінуванням «академічної стилізації» [14, с. 250]. В цей час, пише С.М. Лінда: «архітектор був водночас й істориком архітектури, й її творцем» [14, с. 330], а «романтизоване минуле поставало на фасадах будівель як старанно скомпонований ансамбль ретельно дібраних та обдуманих елементів» [14, с. 331]. Ремінісценції В.Г. Кричевського ж створені у період «модерністського історизму» із домінуванням модернізованої стилізації [14, с. 251] з чітким авторським почерком.

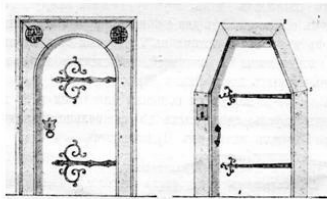
За свідченнями М.Ф. Сумцова наприкінці ХІХ ст. в Україні під впливом несприятливих соціально-економічних факторів відбувається деградація форм традиційного мистецтва [18, с. 238], зокрема й зодчества. Так, майже не залишилося пам'яток панського «старосвітського» будівництва ХVІІІ ст. Тому будинок Галагана, втілюючи у собі архаїчні архітектурні елементи та прийоми, став для В.Г. Кричевського не тільки взірцем інтерпретації українського народного зодчества професійним архітектором в дусі європейського романтизму, але й «каталогом» віджилих форм українського зодчества.

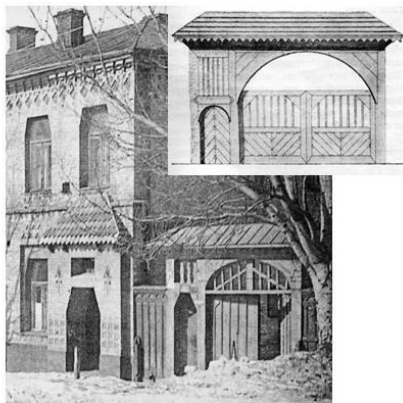
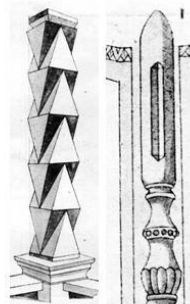
Будинок для гостей Г. П. Галагана 1856 р. в с. Лебединцях.
Мал. В. Г. Кричевського 1912 р. [11, с. 247]

В'їзна брама будинку для гостей Г. П. Галагана в
с. Лебединцях. Мал. В. Г. Кричевського 1912 р. [10, с. 110]

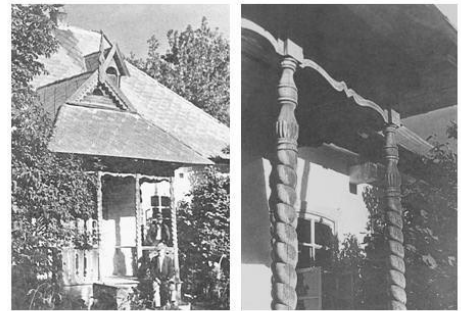
Деталі будинку Г. П. Галагана
Обміри В. Г. Кричевського [11, с. 249–250]

Ворота будинку І. І. Щітківського 1908 р. у Києві.
Архітектор В. Г. Кричевський

Будинок М. А. Дмитрієва 1906 р. у с. Ярьськах.
Архітектор В. Г. Кричевський. Графічна
реконструкція В. В. Чепелика [10, с. 110]

Будинок М. А. Дмитрієва 1906 р. у с. Ярьськах.
Фото П. Ф. Костирка 1939 р. [10, с. 115–116]

Будинок В. І. Вернадського в с. Шишаках 1914 р.
Архітектор В. Г. Кричевський. Графічна рекон-
струкція В. М. Губара [12, с. 11]

Вікна будівлі Полтавського земства 1908 р.
Архітектор В. Г. Кричевський

Рис. 1. Ремінісценції будинку Г. П. Галагана в в проєктах В. Г. Кричевського

Будинок Галагана став для Кричевського своєрідним прототипом-посередником між втраченими взірцями народного зодчества та власними новотворами на базі української традиції народного будівництва.

Якщо дачні будинки Дмитрієва та Вернадського ще тяжіють до «академічної стилізації» то застосування мотивів деталізації будинку Галагана в декорі Полтавського земства є проявом «модернізованого історизму» із домінуванням індивідуальної модернізованої стилізації. Ґрунтовно дослідивши прототип, автор звільнив обрані елементи від первісного матеріалу, та застосовував новий, згідно іншого характеру будівництва та авторських програмних архітектурно-художніх завдань.

В.Г. Кричевський свідомо прагнув надати своїм творінням чіткої національної приналежності. Це відбилося у прагненні використати в своїй архітектурній практиці український традиційний контекст, – систему символічних координат, яка чітко акцентувала би у свідомості сучасників архітектора національну ідентичність архітектурного витвору.

Список використаних джерел:

1. Щербаківський В. Пам'яті Василя Григоровича Кричевського/ Вадим Щербаківський. – Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1954. – 56 с., іл.
2. Павловський В. Василь Григорович Кричевський. Життя і творчість/ Вадим Павловський. – Нью-Йорк: УВАН у США, 1974. – 350 с., іл.
3. Горняткевич Д. Українські митці в автобіографіях/ Дам'ян Горняткевич. – Лондон: Українська Видавнича Спілка, 1958. – 79 с.
4. ЦДАМЛМУ. Ф.1036. П.Ф. Костирко. Оп.1, од. зб. 28.
5. Кричевський В.Г. Розуміння українського стилю / В. Г. Кричевський // Сяйво. – 1914.– №3. – С. 88 – 91.
6. Таранушенко С.А. Василь Кричевський / Таранушенко С. А. // Життя і революція. – 1929. – №1. – С. 168 – 184.
7. Радіонов Г.В. Г. Кричевський: До характеристики творчого шляху/ Г. Радіонов // Образотворче мистецтво. – 1940. – №7. – С. 3–12.
8. Ханко В. Полтавщина: плин мистецтва, діячі. Мистецтвознавчі праці / В. М. Ханко – К. : Видавець О. Ханко, 2007 – 512 с., іл.
9. Чепелик В. Український архітектурний модерн/ В. В. Чепелик; упоряд. З.В. Мойсеєнко-Чепелик. – К.: КНУБА, 2000. – 378 с.; іл.
10. Рубан-Кравченко В. Кричевські і українська художня культура ХХ ст. Василь Кричевський: Монографія / В.В. Рубан-Кравченко. – К.: Криниця, 2004. – 704 с., іл.
11. Шумицкий Н. Старинный дом в имении Г. Галагана / Н. Шумицкий // Зодчий. – 1915. – № 25. – С. 247–251.

12. Губар В.М. Меморіальні заходи з увічнення пам'яті В.І. Вернадського на Полтавщині (до 147-річчя від народження вченого) / В.М. Губар – Режим доступу http://www.kdu.edu.ua/conf/Konf_Vernadskii/2010/TEZY/1_GUESTS/5_GUBAR.PDF (дата звернення 11. 04. 2016 р.). – Назва з екрана.

13. Багдасарова И.Р. Термин «реминисценция» в искусствоведении (теория вопроса) / Ирина Радиковна Багдасарова // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2011– Вып. №130. – С. 205 – 213.

14. Лінда С.М. Историзм у розвитку архітектури. Дис. ... доктора архітектури: 18.00.01 / Лінда Світлана Миколаївна – Львів: 2013. – 392 с.

15. Иконников А.В. Функция, форма, образ в архитектуре / А. В. Иконников – М.: Стройиздат, 1986. – 288 с., ил.

16. Кириченко Е.И. Русская архитектура 1830-1910-х годов / Евгения Ивановна Кириченко - М.: Искусство, 1978. – 400 с.

17. Письмо Г.П. Галагана о малороссийском будынке в селе Лебединце Прилукского уезда // Киевская старина. – 1904. – № 7–8. – С. 5–12.

18. Сумцов М.Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України. Вибрані праці / М.Ф. Сумцов; Упоряд. М.М. Красилов – Харків: Видавництво «Атос», 2008 – 558 с., іл.

Аннотация

В статье на примере сравнения объекта и его исторического прототипа, анализируется реминисценция, как творческой метод В.Г. Кричевского в аспекте использования украинского традиционного контекста в архитектуре.

Ключевые слова: Реминисценция, украинский традиционный контекст.

Abstract

The article by comparing the object and its historical prototype, analyze reminiscence as a creative method of V.G. Krichevsky in the aspect of the use of Ukrainian traditional context in architecture.

Keywords: Reminiscence, Ukrainian traditional context.